

שיעור א: חיוב שמירת ממונו שלא יזיק

דף ב ע"א

תוכן:

- א. שתי הלכות במשנה - חיוב שמירה וחיוב תשלומים
- ב. חיוב שמירה קודם לפרשת נזיקין או תוצאה שלה
האם "ושמירתן עליך" הוא חלק מהצד השווה
ניסיון הכרעה מהגמרא
האם ניתן לדחות את ההכרעה מהגמרא
כהבנה זו למדו הראשונים
- ג. חיוב שמירה כתולדה מהאיסור להזיק
- ד. האם קיים איסור להזיק
קיים איסור להזיק
מהמשנה מוכח שהאיסור מן התורה
- ה. איסור מזיק מדין איסור גזל
דעת רבנו יונה וביאורה
ההבנה שיסוד איסור גזל הוא 'מזיק'
נושא כל מסכת ב"ק: נזק
האם הטור סובר כרבנו יונה
- ו. קושי בהבנת חיוב שמירה כתולדת האיסור להזיק
- ז. חיוב שמירה מדין "ואהבת"
דברי הרמ"ה
הקשיים בזה

ח. חיוב שמירה מדין מצוות השבת אבדה

דברי הרש"ש בכתובות

קושי בלימוד זה

ט. ה'קהילות-יעקב' ותמיהה גדולה עליו

דברי ה'קהילות-יעקב'

תמיהה גדולה על דברי הקה"י

י. 'ברכת שמואל' בשם הגר"ח

דברי הגר"ח

מאלו הבנות מוציא הגר"ח

בירור כוונת הגר"ח - איסור חדש או גילוי

יא. האם הר"י מיגש למד כיסוד הגר"ח

יב. כיצד חיוב שמירה הוא חלק מ'הצד השווה'

הבעיה בכך שחיוב שמירה התחדש בפרשת נזיקין

יג. "שמירתן עליך" אינו חיוב שמירה

לשון המשנה לכאורה משונה

דיוק מדברי 'תוספות רבנו פרץ' שאין במשנה חיוב שמירה

אף דברי הגר"א מורים כך

דיוק בדברי ה'נמוקי-יוסף' כך

מקורות

המשנה בדף ב ע"א
 פירוש המשניות לרמב"ם
 רש"י לדף ו ע"א ד"ה "הצד השווה"
 נמו"י כאן בד"ה "הצד השווה"
 הטור בחו"מ ריש סימן שע"ח
 מל"מ בהלכות רוצח פ"ב ה"ב
 רש"י לגיטין דף נג ע"ב ד"ה "מטמא"
 רבנו יונה בפירושו לאבות פרק א משנה א
 תוספות לקמן בדף סב ע"ב ד"ה "יצאו שטרות"
 שיטמ"ק בתחילת פרק מרובה בשם רבנו יהונתן
 הרמ"ה לב"ב פרק ב אות קז (לדף כו ע"א)
 רש"ש לכתובות דף יח ע"ב בד"ה "תוד"ה"
 'קהילות-יעקב' סימן א "ונראה דכל זה..."
 'ברכת שמואל' לב"ק סימן ב
 הר"י מיגש בפירושו למשנה אצלנו "ושמירתן עליך וכו'"
 הגר"א בשו"ע בחו"מ סימן שצט או"ק ב
 'תוספות רבנו פרץ' בדף נו ע"ב ד"ה "פשיטא" בתחילת תירוצו
 נמו"י כאן בד"ה "שמירתן עליך"

א. שתי הלכות במשנה - חיוב שמירה וחיוב תשלומים

לאחר שהמשנה מפרטת את ארבעת אבות נזיקין ואת ההבדלים שביניהם, היא מסכמת: "הצד השווה שבהן שדרכן להזיק ושמירתן עליך וכשהזיק חב המזיק לשלם..."

מה משמעות המילים: "ושמירתן עליך"?

לכאורה כתוב במשנה שמלבד חיוב תשלום על הנזק, מוטל על הבעלים מלכתחילה **חיוב לשמור** על אותם מזיקים שבמשנה, שכן המילים "ושמירתן עליך" בפשטות אין מובנן רק **שיש באפשרותו** לשמור אלא אף **שחובתו** לשמור וכך למד הב"ח בחו"מ סימן שפט שכתב על דברי הטור: "כשם שאסור לאדם שיזיק את חברו ואם הזיק חייב לשלם, כך צריך לשמור ממונו שלא יזיק...", שמקורו הוא מהמשנה כאן שכתבה "ושמירתן עליך".

א"כ, לפי"ז המשנה כוללת שתי הלכות: חיוב שמירה על ממונו שלא יזיק וחיוב תשלומים במקרה שהזיק.

בשיעור זה נעסוק בע"ה בחיוב הראשון, חיוב שמירה ובשיעור הבא נעסוק בחיוב השני, חיוב תשלומים.

ב. חיוב שמירה קודם לפרשת נזיקין או תוצאה שלה

האם "ושמירתן עליך" הוא חלק מהצד השווה

בפתיחת דברינו הנחנו כי המשנה באומרה "ושמירתן עליך" חידשה חיוב שמירה על אותם מזיקים, אף אם אכן זה המובן עדיין יש להתבונן בפשט המשפט: "הצד השווה שבהן שדרכן להזיק ושמירתן עליך וכשהזיק חב המזיק וכו'", דלכאורה ניתן לקרוא משפט זה בשני אופנים:

1. "ושמירתן עליך" עדיין חלק מ'הצד השווה' והפסיק יונח לאחריו כך: "הצד השווה שבהן שדרכן להזיק ושמירתן עליך" וממילא המילים הבאות: "וכשהזיק חב המזיק לשלם וכו'" הינן התוצאה, **בגלל אותו צד-שווה** נכללים מזיקים אלו בחיוב לשלם.

2. אך ניתן להבין באופן שונה, שרק "דרכן להזיק" מהווה את 'הצד השווה' וממילא רק הוא סיבת החיוב, "הצד השווה שבהן שדרכן להזיק" ואילו המילים "ושמירתן עליך" הן כבר **התוצאה**, ר"ל בגלל שדרכן להזיק לכן שמירתן עליך וחייב לשלם (וא"ו החיבור הבאה קודם "שמירתן עליך" איננה אמורה להכריע נגד קריאה שכזו, שכן גם לפני "כשהזיק חב

המזיק" ישנה וא"ו החיבור אע"פ שמילים אלו בוודאי הינן התוצאה ולא חלק מהצד השווה).

השוני בין שתי האפשרויות הנ"ל יהיה בעל משמעות רבה בבואנו לדון בשאלת ראיית חיוב השמירה כסיבת חיוב התשלומים בנזקי ממונו, ובע"ה נעסוק בזה באריכות בשיעור הבא, אולם גם לעניינינו בשיעור זה, שלא יעסוק בשאלת חיוב התשלומים, ישנה השלכה לשאלת אופן קריאת המשפט הנ"ל והיא בנוגע לשאלה האם חיוב שמירה קודם לפרשת נזקי ממונו ואיננו חלק ממנה, או שמא הוא חלק ממנה ואולי אף תוצאה שלה. אם "ושמירתן עליך" הוא חלק מ'הצד השווה' ובכך מהווה סיבה לחיוב תשלומים, נמצא שקיים דין של "שמירתן עליך" עוד קודם שלמדנו על דבר חיוב תשלומים על ממונו שהזיק, שהרי "ושמירתן עליך" הינו חלק מ'הצד השווה' ובכך קודם ל"כשהזיק חב המזיק לשלם וכו'", משא"כ אם איננו חלק מ'הצד השווה' אלא תוצאה שלו.

א"כ, השאלה שעומדת בפנינו היא: האם חיוב השמירה הוא בכלל חידוש התורה של פרשת נזיקין, או שמא הוא ידוע כבר ממק"א ואילו חידוש התורה בפרשת נזיקין הוא רק על חיוב תשלומים (שיתכן וסיבתו היא חיוב השמירה הידוע).

ניסיון הכרעה מהגמרא

בדף ב עמוד ב אמרה הגמרא שתולדות קרן: נגיפה נשיכה וכו' הן כקרן, וביארה: "מאי שנא קרן דכוונתו להזיק וממונך ושמירתן עליך, הני נמי כוונתן להזיק וממונך ושמירתן עליך" - רואים לכאורה בגמרא שעניין "שמירתן עליך" מופיע כסיבה לחיוב, וכחלק מהצד השווה שאותו, אומרת הגמרא, מוצאים אף בתולדה שכי"ב.

א"כ, לפי"ז נלמד שחיוב השמירה ידוע עוד קודם פרשת נזיקין בתורה, שהרי הוא חלק מהצד השווה המלמד לחיוב גם מזיקים שלא נכתבו בתורה בפירוש, ואם חיוב שמירה אינו ידוע ללא פרשת נזיקין, כיצד ניתן לכלול בו כל אותם מזיקים שלא נכתבו בפרשת נזיקין, ולחייב עליהם חיוב תשלומי נזיקין, שהרי אף שיש להם את תכונת 'דרכן להזיק' אולם לא התחדש בהם חיוב שמירה ואינם כאבות נזיקין שבמשנה, בהם יש חיוב שמירה?

האם ניתן לדחות את ההכרעה מהגמרא

אולם יתכן ואף את דברי הגמרא נוכל להבין כדברי המשנה, ועדיין נוכל לבאר שהמילים "ושמירתן עליך" הינן התוצאה ואינן חלק מהסיבה המחייבת ומ'הצד השווה', אלא נלמד את דברי הגמרא כך: "מאי שנא קרן דכוונתו להזיק וממונך" ואז - "ושמירתו עליך" ואף שיש וא"ו החיבור לפני "שמירתו עליך", כבר הערנו שאין מכך ראייה שאינו יכול להיות תוצאה, שהרי גם במשנה לפני המשפט "וכשהזיק חב המזיק לשלם" שהוא וודאי משפט תוצאה ולא חלק מהצד השווה, מופיעה וא"ו החיבור.

מ"מ עדיין נראה שקשה לבאר כך בגמרא יותר מאשר במשנה, מפני שבמשנה מופיעות גם הסיבה לחיוב שהוא 'הצד השווה' וגם תוצאת החיוב שהוא חיוב תשלומים וא"כ ניתן לשייך את המשפט האמצעי "ושמירתן עליך" לאחד משני המשפטים: לזה שלפניו - הסיבה, או לזה שאחרי - התוצאה, אולם בגמרא לא מופיעה כלל התוצאה של "חב המזיק לשלם" אלא רק הסיבה של "כוונתו להזיק וממונך" וא"כ קשה לראות את המילים "ושמירתן עליך" כמוכונות לתוצאה, דא"כ מדוע עניין התשלום שהוא וודאי תוצאה, אינו מופיע?

ניתן להידחק ולומר שאם באמת נבין שחיוב השמירה אינו חלק מהצד השווה אלא חיוב השמירה הוא החידוש שבפרשת נזיקין, אזי עניין התשלום מובן מאיליו, אולם הבנה כזו תלויה היא בהבנת גדר חיוב תשלומים אלו, האם הם עונש או דין או חיוב ממוני פשוט, דבר שנדון בו בהמשך, ובנוסף עדיין קשה שהרי המשנה בכל-זאת ראתה צורך לכותבו.

כהבנה זו למדו הראשונים

נמצא שבפשוטות עולה ש'ושמירתן עליך' הוא חלק מ'הצד השווה' ובאמת כך נראה שלמדו הראשונים:

1. בפי'המ"ש לרמב"ם כאן אומר כך במפורש וז"ל: "ואמרו 'הצד השווה שבהן' רוצה לומר אף כל שדרכן להזיק ושמירתן עליך, אם הזיק חב המזיק לשלם תשלומי נזק במיטב הארץ".

2. כך אף מפרש רש"י בדף ו ע"א בד"ה "הצד" שמכניס זאת לצד השווה וכותב "דמשמע אף כל שדרכו להזיק ושמירתו עליך...".

3. כמו"כ עיין בנמו"י כאן בד"ה "הצד השוה" שכתב: "מפרש בגמרא לאתויי כל שדרכן להזיק ושמירתן עליך אע"ג דלא דמי לחד מהני אבות אי יכלנן לאתויי מתרתי או מתלת או מטפי בהצד השוה לחיובא מחייבין ליה", וא"כ גם הוא למד ש'שמירתן עליך' הוא חלק מהצד השווה.

כעת שנמצינו למדים שאכן חיוב השמירה הוא חלק מ'הצד השווה' וקודם לפרשת נזיקין ולא תלוי בה, הרי שמוטל עלינו לברר מהו המקור לחיוב זה ואת היחס בין חיוב זה לחיוב תשלום על נזקי ממונו.

ג. חיוב שמירה כתולדה מהאיסור להזיק

ניתן להבין שמכיוון שקיים על האדם איסור להזיק שקודם לחיוב תשלום על הנזק שלו או של ממונו ואינו תלוי וקשור בו, הרי שכמו שביחס לכל איסורי תורה חייב אדם להשתדל ולהימנע מלעבור על האיסור, כך כאן חיוב השמירה עליו ועל ממונו מתבקש בתור השתדלות להימנע מהאיסור להזיק.

שתי הנחות קיימות בבסיס הבנה זו:

1. קיומו של איסור על האדם להזיק.

2. כוחו של איסור זה להוליד חיוב שמירה על ממונו שלא יזיק.

נדון תחילה בהנחה הראשונה ונפנה לעיין היכן כתוב בתורה שאסור להזיק.

ד. האם קיים איסור להזיק

קיים איסור להזיק

הטור פוסק בחו"מ ריש סימן שע"ח: "כשם שאסור לגנוב ולגזול ממון חבירו, כך אסור להזיק ממון שלו". עוד קודם שנעמוד על ההשוואה שעושה הטור בין נזק לבין גניבה וגזילה, כבר אנו רואים שהטור קובע שאסור לאדם להזיק את ממון חברו.

והנה בתורה לא מצאנו ציווי מפורש שאוסר להזיק, אולם מאד לא מסתבר שהדבר מותר, לא נראה כך מסברא ואף לא מגמרות שונות בהם עולה להדיא שקיים איסור להזיק. למשל:

הגמרא בדף נא אומרת ביחס לאדם שמונה ע"י חברו כשליח לכרות בור בר"ה: "אין שליח לדבר עבירה", מבואר בגמרא שהחופר בור בר"ה עובר בחפירתו עבירה שהרי מזיק (ניתן להבין שמזיק את רה"ר השייכת לציבור בעצם חפירתו כפי שנראה שם ברש"י, וניתן גם להבין שגורם להזיק אף את הנופל לבור לאחר מכן, כשנפק"מ בין שתי ההבנות תהיה אם כרה ומיד כיסהו) כמו"כ בריש פרק שני דקידושין בסוגית 'אין שליח לדב"ע' מובא "השולח את הבעירה ביד חרש שוטה וקטן" כדוגמה לדבר עבירה.

מהמשנה מוכח שהאיסור מן התורה

אמנם עדיין ניתן לטעון כי מגמרות אלו שאמרו "אין שליח לדבר עבירה" ביחס למעשה היזק של אדם, עדיין לא מוכח שקיים איסור מן התורה להזיק, שהרי ניתן לומר שאיסורו רק מדרבנן ונאמר שאף לגבי עבירות דרבנן שייך הכלל "אין שליח לדבר עבירה" ועיין במל"מ בהלכות רוצח פ"ב ה"ב שבאמת למד שהאיסור המוזכר בדף נא הוא רק מדרבנן (יש להסתפק בדעתו אם לומד שכל איסור מזיק הינו מדרבנן בניגוד לדברינו כעת, או שמא רק היזק ר"ה הינו מדרבנן ויש להבין את סברת החילוק) ומזה למד שבדרבנן ג"כ אמרינן 'אשלדב"ע'.

אם אכן האיסור שם הוא רק מדרבנן, עדיין לא הועלנו שהרי זה פשוט שיש איסור מדרבנן בהיזק שהרי אפילו 'גרמא בנזיקין אסור', אולם שאלתנו היא על איסור מה"ת אם קיים במזיק, שהרי מאיסור זה אנו רוצים לגזור את חיוב 'שמירתן עליך' שבמשנה שהוא וודאי חיוב מה"ת, שהרי הוא נמנה בתכונות 'הצד השווה' שמרבה עוד מזיקים מהתורה.

אולם באמת מהראשונים נראה שהאיסור להזיק הוא מן התורה, כמו ברש"י לגיטין דף נג ע"ב ד"ה "מטמא" שכתב "איסורא דרבנן הוא כיון דלא שמיה היזק אין כאן איסורא דאורייתא...", סובר רש"י שבהיזק שאינו ניכר כמו שפטור מלשלם כך גם אין איסורו להזיק מה"ת וא"כ משמע מרש"י שלהיזק היזק ניכר הרי זה איסור דאורייתא.

גם הרמב"ם בריש הלכות תשובה, פרק א הלכה א, כותב: "כל מצוות שבתורה בין עשה בין ל"ת... וכן החובל בחבירו והמזיק ממונו אע"פ ששילם לו מה שהוא חייב לו, אינו מתקפר עד שיתודה וישוב מלעשות כזה לעולם שנאמר 'מכל חטאות האדם', עולה שהמזיק עבר איסור מה"ת.

כעת אחרי שראינו שקיים איסור מה"ת להזיק, יש לברר מהו המקור לכך בתורה.

ה. איסור מזיק מדין איסור גזל

דעת רבנו יונה וביאורה

רבנו יונה בפירושו לאבות פרק א משנה א כתב: "שהרי כתוב 'לא תגזול' וכל הנזקין בכלל אותו הלאו".

יש לעיין בדברי רבנו יונה, שהרי לכאורה איסור גזל אינו אלא כאשר נוטל את ממון חברו ומכניסו לרשותו, ואילו אדם שמזיק לחברו לא נטל מחברו דבר ולא הכניסו לרשותו, וא"כ כיצד יהיה נזק בכלל "לא תגזול"?

צ"ל שיש להבדיל בין האיסור לבין דיניו, אמנם דיני גזילה אינם קיימים אלא כאשר נוטל דבר מחברו ומכניסו לרשותו, אולם יסוד הדינים הוא באיסור, הדינים קיימים כאשר האיסור בא לידי ביטוי מעשי מסוים, והאיסור עניינו בהיזק שבגזל. היינו, באיסור גזל הקפידה התורה על ההיזק שהגזל היסב לנגזל, אלא שכדי לחייב על היזק זה מדיני גזל צריך שההיזק ייגמר באופן מעשי מסוים שזהו אופן מעשה גזלה וממילא יודעים אנו שה"ה לשאר צורות מעשיות של נזק שאסורות אף שדיני גזל לא קיימים בהם.

כך נראה לבאר את דברי רבנו יונה ש"כל הנזקין בכלל אותו הלאו (דלא תגזול)", שהרי יסוד איסור גזל הוא הנזק שבו ולכן ממילא ה"ה שאר נזקין כלולים בו, ולא ההיפך, כמו שנראה בו בהשקפה ראשונה, שקיים מושג עצמאי של 'גזל' וכל הנזקים נלמדים ממנו והם אופני גזל, דזה, כאמור, קשה לומר וכמ"ש וכעת נרחיב בביאור הדבר.

ההבנה שיסוד איסור גזל הוא 'מזיק'

עיין בתוספות לקמן בדף סב ע"ב ד"ה "יצאו שטרות" ששואלים מדוע צריך פסוק כדי למעט גניבת שטרות מחיוב כפל, והרי בדף צח איתא שהשורף שטרו של חברו פטור, מדין 'גרמא בנזיקין פטור' שהרי עניינו של השטר הוא כוח הגבייה שיש על ידו וזהו הפסד שב'גרמא', ואילו בידיים הפסידו רק את גוף הנייר, ושואלים תוספות: אם אפילו כשאיבדו בידיים פטור, כ"ש שאם גנב שטר לא ישלם כפל.

והנה יש לעיין בשאלתם, דלכאורה לא מובן מה הדמיון בין מזיק לגנב, אמנם מצאנו שאם

הזיק שט"ח פטור מלשלם, שהרי 'גרמא בנזיקין פטור', אולם תוספות אינם עוסקים בחיוב מזיק אלא בחיוב גניבה ומנין להם שגם לגביו יהיה פטור?

אלא, מבואר בדבריהם שהבינו שיש שייכות בין דיני גניבה לבין דיני מזיק, דהגניבה אסורה מדין ההיזק שיש בה וא"כ מובנת שאלתם ששאלו שכמו שבפרשת אדם המזיק לא נאמר חיוב על היזק שטר, כמו"כ בפרשת גניבה התורה ג"כ לא חייבה על היזק שטר **בדרך של גניבתו**. א"כ נמצא שאיסור גזל יסודו באיסור מזיק וכפי שביארנו בכוונת רבנו יונה שאם כתוב בפסוק שאסור לגזול נמצא שבעצם כתוב בו שאסור להזיק, אף שהיזק דרך גזלה שונה בדיניו מהיזק דרך הכאה שנעשה באופן שונה, אולם היסוד של גזלה הוא ההיזק שבה, ואם היזק לא היה אסור ממילא גזילה ג"כ הייתה מותרת ויל"ע מדוע התורה כתבה מפורש את **האיסור** בגזלה וגניבה שזהו רק אופן מסוים של היזק ולא כתבה בהיזק באופן כללי שהוא השורש.

והנה באמרנו שחיוב גניבה הוא מדין מזיק וודאי שאין הכוונה שהוא בכלל הפרשה של "מכה בהמה ישלמנה", אלא באמת זו **פרשה אחרת של מזיק**, פרשת גניבה וגזילה, אלא שהגדרתה היא נזק, נזק כזה שנעשה בדרך של גניבה וגזילה.

נושא כל מסכת ב"ק: נזק

כשאנו מתבוננים על הפרקים המרכיבים את מסכתנו אנו מבחינים בבירור בשני חלקים עיקריים: ששת הפרקים הראשונים העוסקים בנזקי ממון ואלו שלאחריהם העוסקים בעיקר בגניבה וגזילה. האם ישנו מכנה משותף למסכת כולה?

השיטמ"ק בתחילת פרק 'מרובה' בשם רבנו יהונתן מלוניל מבאר את סדר המסכת, וכותב: "...לפי שתשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמישה הם מכ"ד אבות נזיקין כדתני רבי חייא בפ"ק ועד השתא פירש שור ובור והמבעה וההבער שלא שמרן כהוגן... לפיכך הוא מתחיל עתה לפרש גנב וגזלן שהם גם הם מעשרים וארבעה אבות נזיקין... והכניס פרק החובל ביניהם שהוא גם הוא מכ"ד אבות נזיקין".

היינו, בששת הפרקים הראשונים דנה המסכת על ממון שמזיק, לעומת"ז בפרק שביעי דנה על אדם עצמו שמזיק בדרך גניבה, בפרק שמיני באדם שמזיק בדרך הכאה ובפרק ט וי כשאדם מזיק בדרך גזילה. א"כ מבואר בו שגם גניבה הרי היא בכלל נזק ועל ההיזק שע"י

גניבה וגזילה חייבה תורה בתשלום ולמעשה יסוד הדברים כבר בגמרא וכפי שהביא כסיוע לדבריו את הגמרא בדף ד ע"ב שמנתה גנב וגזלן בכלל אבות נזיקין. כך אף נראה ברמב"ם שהכניס את דיני גניבה וגזילה לספר 'נזיקין'.

האם הטור סובר כרבנו יונה

כבר ציינו לעיל את הטור שכתב בחו"מ ריש סימן שעח: "כשם שאסור לגנוב ולגזול ממון חבירו כך אסור להזיק ממון שלו" ויש לעמוד על מובן "כשם" וההשוואה לאיסור גזל. בפשטות נראה שהטור למד כרבנו יונה וכיסוד הנ"ל שהרי פתח "כשם שאסור לגנוב וכו'", וודאי אין הטור מביא את איסור גניבה וגזילה סתם כדוגמאות לאיסורים המוטלים על אדם, אלא בא לומר שיש כאן את אותו האיסור.

אולם ניתן לפקפק בדיוק זה ולומר שפירוש ה"כשם" שונה ולא בא להשוות בין האיסורים, דהנה הטור כאן עומד מיד לאחר שסיים את הלכות גזילה וא"כ יתכן שלכן כתב "כשם". גם אח"כ בסימן שפט שם מתחיל את הלכות נזקי ממון כותב הטור: "כשם שאסור לאדם שיזיק את חבירו... כך צריך לשמור ממונו שלא יזיק", מהו ה"כשם"? האם בא להשוות את איסור נזקי עצמו לאיסור נזקי ממון? אם כן הרי ש"כשם" אינו 'הערת עריכה' רק ביחס לזה שהטור סיים כעת הלכות אדם המזיק ועובר להלכות ממון המזיק, אלא בא לומר שזהו אותו האיסור, אולם אם האיסורים שונים ובכל זאת כותב הטור "כשם", הרי שה"כשם" הוא 'הערת עריכה' מצד שסיים עכשיו לדבר על הלכות אדם המזיק ועובר לדבר על הלכות ממון המזיק ואז אין לדייק בטור שלמד כרבנו יונה.

כמו"כ, כלל לא ברור שמובן "כשם" הוא לומר שזה אותו יסוד, דאמנם במל"מ פרק י"ב מהלכות אישות הלכה יד כתב המגיה שבדברי הרמב"ם שכתב "כשם שאדם חייב במזונות אשתו כך הוא חייב במזונות בניו ובנותיו הקטנים וכו'" נראה שלמד כשיטת הר"ן שחיוב מזונות בניו הרי זה מגדר חיוב מזונות אשתו שהרי כתב "כשם", אולם מצינו שהרמב"ם כותב "כשם" אף שאינו מאותו גדר כגון בהלכות ת"ת פ"ה ה"ב "כשם שהתלמידים חייבין בכבוד הרב כך הרב צריך לכבד את תלמידיו ולקרבן".

כעת לאחר שביררנו את ההנחה הראשונה שבסעיף ג בדבר קיומו של איסור על האדם להזיק, נפנה לברר את ההנחה השנייה בדבר כוחו של איסור זה להוליד חיוב שמירה על ממונו שלא יזיק.

ו. קושי בהבנת חיוב שמירה כתולדת האיסור להזיק

לכאורה קיים קושי בהבנה הנ"ל הרואה את חיוב השמירה על ממונו שלא יזיק כחובת היזהרות שלא לעבור על איסור מזיק. שהרי אף אם קיים איסור על האדם עצמו להזיק ומזה נובע שעליו להשתדל שלא יגיע ממנו היזק לחברו, אולם מזה ניתן ללמוד רק על היזהרות שלא יגיע היזק מידיו שלו לחברו, שהרי האיסור הוא עליו שלא יזיק, אולם מניין שעליו להיזהר גם שממונו לא יזיק, ושלכן צריך לשמור על ממונו? הרי לפני שידענו את פרשת חיוב נזקי ממון, אין סיבה להניח ולומר שכאשר שורו מזיק הוא נחשב מזיק לשני והוא עובר על איסור מזיק!

לכן נפנה כעת למקורות אחרים מהם אולי יהיה ניתן ללמוד שקיים איסור לא רק בעצם פעולתו כמזיק את חברו, אלא גם באי-שמירת ממונו שמובילה להיזק.

ז. חיוב שמירה מדין "ואהבת"

דברי הרמ"ה

הרמ"ה לב"ב פרק ב אות קז (לדף כו ע"א) אומר שהאיסור שעובר בגרמא בנזיקין הוא של "ואהבת לרעך כמוך".

לפי"ז לכאורה נוכל לראות גם את אי-שמירת ממונו שהזיק, שיש בזה גם גרם להיזק, כעבירה על איסור "ואהבת" (שכולל גם פן איסורי של "מאי דסני עלך לחברך לא תעביד") ואח"כ ממילא נלמד על חיוב שמירה הנגזר מכך.

הקשיים בזה

1. קשה להבין כך, שהרי האיסור להזיק שמוליד חיוב שמירה, לכאורה צריך להיות איסור כלפי חברו ולא רק כלפי שמיא, שהרי אנו מוצאים שחברו רשאי לתבוע ממנו את אותה שמירה. אף על דבריו בהקשרם שם קשה, דכאמור הרמ"ה למד ש"ואהבת" הוא המקור ל"גרמא בנזיקין אסור" והרי גם מול עשייה בגרמא יכול חברו לתבוע ממנו הרחקה, כמבואר בסוגיות שם בפרק 'לא יחפור', ואילו מצוות "ואהבת" אינה אלא מצווה לשמים.

2. אם חיוב השמירה אצלנו אכן נובע מהחיוב שלא לעבור על מצוות "ואהבת", וחיוב

השמירה הזו שלא התמלא מוליד באיזו דרך חיוב תשלום (ועיין בזה בשיעור הבא) נמצא שהמצווה והאיסור יצרו חיובי ממון וזה קשה שהרי "ואהבת לרעך כמוך" אינה מצווה שהעובר עליה חייב ממון לחברו.

ואמנם נכון שמסברא לא היינו אומרים שהאיסור יוצר חיוב ממון, קודם שהתורה חידשה שחייב ממון, אולם עדיין קשה, דכי מעתה לאחר שאנו רואים שהתורה גילתה שיש חיוב ממון על כך שעבר על "ואהבת", נאמר שהעובר על "ואהבת לרעך כמוך" ובכך סובב לשני חיסרון יתחייב לחברו ממון? והרי הרמ"ה הביא את הפסוק כמקור ל"גרמא בנזיקין" שפטור מלשלם.

3. הטלת חיוב שמירה שכרוכה לעיתים בהוצאת ממוניות רבות, רבות אף יותר מהנזק שעלול להיגרם לחברו, איננה עומדת לכאורה בדרישות מצוות "ואהבת" שהינה רק "כמוך" ולא יותר ממך, ומדוע כאן עליו להעדיף את ממון חברו על ממונו שלו?

ח. חיוב שמירה מדין מצוות השבת אבדה

דברי הרש"ש בכתובות

עיין ברש"ש לכתובות דף יח ע"ב בד"ה "תוד"ה" שלמד שאסור לגרום לנזק מדין מצוות השבת אבדה שמחייבתו להצילו מנזק כמו בראה מים שוטפים ובאים לשדה חברו שחייב לגדור מפניהם (ב"מ דף לא) ולטרוח ולהשיב אבדה לבעליה וכ"ש שאינו יכול לגרום היזק לממון חברו.

קושי בלימוד זה

1. צ"ע, דלכאורה איסור 'לא תוכל להתעלם' המחייב להציל ממון חברו מנזק הוא רק כאשר ממון חברו עומד להפסד באופן כמעט וודאי כדוגמא שהבאנו בשטף נהר וכמו"כ מצוות "השב תשיבם" קיימת כאשר ממון חברו כבר אבוד מבעליו ואילו כאן אין לפנינו כזה חשש הפסד לממון חברו.

2. עו"ק, מדוע הבעלים חייבים בהצלת ממון הניזק יותר מאשר אדם אחר, הרי 'לא תוכל להתעלם' מחייב כל אחד להציל את ממון חברו ולא רק את מי שפשע וסיכן אותו.

3. כמו"כ השאלות האחרונות ששאלנו על ההבנה הקודמת מדין "ואהבת" יהיו קשות גם על הבנה זו, מדוע עליו לשלם על הנגרם מאי-מילוי חובתו זו? מדוע עליו להוציא בכלל ממון ובוודאי מדוע עליו להוציא ממון גם כשהנזק שייגרם לחברו יהיה קטן מהוצאותיו שלו?

ט. ה'קהילות-יעקב' ותמיהה גדולה עליו

דברי ה'קהילות-יעקב'

ב'קהילות-יעקב' סימן א כתב בעניין: "ונראה דכל זה נלמד מכלל מצות הדיינים דכתיב 'שופטים ושוטרים תתן לך' וכתוב 'בצדק תשפוט וכו'', ואילו באו לפני ב"ד לדון ע"ד שזה רוצה להזיקו ואפילו ע"מ לשלם, ודאי הב"ד מחויבים למונעו דהא אין לו רשות בממון חברו ובעל הממון ודאי יכול לעכב עליו את שלו וכל שהב"ד צריכים לעכבו אסור לו לעשות ג"כ בעצמו שזהו יסוד עניין דיני ממונות ע"פ הוראת ב"ד...".

לפיו, חיוב השמירה המוטל על הבעלים נלמד מכך שיכול ב"ד לחייבו לשמור על ממון או חברו עצמו יכול לעכבו (מדין 'עביד איניש דינא לנפשיה') שהרי אינם אלא מחייבים אותו לקיים חיוב שמחויב בו.

תמיהה גדולה על דברי הקה"י

הקשר שעשה הקה"י בין כפייתו ע"י ב"ד לשמור על ממון לבין חיובו שלו לעשות כן צ"ע גדול, האם באמת כפייתו ע"י ב"ד או ע"י חברו לשמור על ממון יסודה בכפייה עליו לקיים את דינו שלו? האם לא מסתבר יותר שב"ד כופהו מצד הצלת ממון הניזק ולא מצד קיום דין המזיק? וא"כ אין מזה כלל ראייה לכך שקיים דין על המזיק עצמו לשמור על ממון שלא יזיק.

י. 'ברכת שמואל' בשם הגר"ח

דברי הגר"ח

א"כ, לאחר שבחנו אפשרויות שונות ללמוד מה המקור לחיוב שמירה על ממון שלא יזיק, מפרשות שונות בתורה שהינן מחוץ לפרשת נזיקין ונתקלנו בקשיים בכל אחת

מהדרכים, נצעד בדרך השונה מכל הנ"ל, בכך שהיא מוצאת את החיוב בפרשת נזקי ממון עצמה וזוהי דרך הגר"ח הלוי.

ה'ברכת שמואל' בסימן ב מביא בשם הגר"ח את הפסוק "ולא ישמרנו", וכותב: "דבנזקי ממונו נאמרה הפרשה ד'לא ישמרנו' גם לענין עונש בידי שמים דע"י דין דשמירתן עליך נעשה גם מזיק לעניין שיחשב מזיק ורשע ביד"ש כמו דמצינו לעניין כופר".

מאלו הבנות מוציא הגר"ח

הגר"ח בא בדבריו להוציא משתי טעויות שהיה ניתן לטעות:

1. טעות הלכתית - היה ניתן לומר שבחיוב נזקי ממון התורה רק חייבה אותו **לשלם** על תוצאת הנזק, אך באמת לא נחשב אחראי על הנזק שממונו עשה בכך שהיה לא בסדר שלא שמר, ומותר לו לא לשמור ולקחת סיכון ששורו לא יזיק, שהרי מצאנו ואדם חייב לשלם גם על דבר שעשה ברשות, כמו ב'פוטקין ביבותיהן וגורפין מערותיהן בימות הגשמים' והגר"ח מלמד שלא כך הדבר ולזה מצא ראייה מחיוב כופר, שהרי אם הפרשה חידשה רק חיוב תשלומים מדוע צריך כפרה? מכאן שלא רק שחייב בתשלום על כך שממונו הזיק, אלא הוא גם **אחראי** למה ששורו הזיק ואשמתו היא שלא שמר.

יש להעיר שראיית הגר"ח מכופר איננה פשוטה כלל, שהרי דין כופר עוסק במיתה ולא בנזיקין ושם הפסוק רואה את בעל השור כמי שרצח ע"י שורו, דבר שלא מוכרח ולא נראה בפסוקים לגבי רמת אחריותו על נזק שבהמתו הזיקה.

2. טעות פרשנית - היה ניתן לחשוב ש"ולא ישמרנו" בא רק לציין **מתי** קיים חיוב **תשלום** ולומר שאם כן שמר הרי שפטור מלשלם, ובא הגר"ח ומחדש ש"ולא ישמרנו" הינה **טענה ותביעה** שהתורה טוענת כלפיו על זה שלא שמר ואם יש תביעה הרי שמסתתר חיוב שמירה בתביעה זו כפי שמיד נבאר.

בירור כוונת הגר"ח - איסור חדש או גילוי

אולם צריך להדגיש כאן נקודה אחת. היה ניתן להבין שכוונת הגר"ח לומר שיש לאו חדש של "ולא ישמרנו" שהוא המקור לחיוב שמירה ושמי שלא שמר עבר על לאו זה, סיוע לזה ניתן להביא מהגמרא בדף מה ע"ב שאומרת בתו"ד "הא מיעט רחמנא ולא ישמרנו

לזה ולא לאחר, והא מיבעי ליה ללאו" אולם באמת נראה לא כך, אלא נראה שהפסוק רק מלמד שהאדם אחראי על הנזק שבהמתו הזיקה ולכן יש כלפיו תביעה אם לא שמר. וודאי שאין הכוונה שזה הופכו לאדם המזיק, באמת לא הוא הזיק אלא שורו, אולם הטילו עליו אחריות על כך ויש עליו תביעה על אי-השמירה ולא רק חיוב לשלם, האיסור איננו עצם נזק בהמתו (ודברי הברכ"ש עצמו בזה צ"ע) אלא אי-השמירה, אולם כעת אחרי שאנו יודעים שהתורה רואה אותו אחראי לנזק שקרה, עדיין השאלה הנשאלת היא, מכוח איזה איסור היה באמת חייב למנוע את הנזק?

כאן ניתן להביא את הלימוד מגזל שהבאנו לעיל ששימש מקור לכך שיש איסור להזיק, מפני שכעת הוספנו חידוש שלעיל לא ידענו והוא שהתחדש שאף שאין זה מעשיו הישירים אלא מעשיו בהמתו מ"מ התורה רואה בו אחראי להם, אך ללא יסוד הגר"ח שהפסוק "ולא ישמרנו" מורה שהוא אחראי על הנזק הרי שאיסור גזל היה רק מלמד שהוא אסור להזיק אך לא על אחריותו כאשר בהמתו הזיקה ולא הוא.

יא. האם הר"י מיגש למד כיסוד הגר"ח

רגילים להביא את הר"י מיגש בפירושו למשנה אצלנו שכתב: "ושמירתן עליך דכתיב 'ולא ישמרנו'", כמקור לדברי הגר"ח.

אולם אם נשים לב, נבחין שהר"י מיגש לא הביא כלל את עניין הכופר כפי שהגר"ח הביאו, ולכאורה ללא עניין הכופר המוכיח שהבעלים אחראים למעשה הנזק ולא רק לכיסוי תוצאותיו, לא נוכל להגיע ליסוד הגר"ח, שהבעלים אחראים לכך שבהמתם הזיקה וניתן לבוא כלפיהם בתביעה על כך שלא שמרו ולא רק שהם חייבים לשלם, ואת זה רואים רק מחיוב כופר שהוא כפרה שהוטלה עליהם, אולם "ולא ישמרנו" כשלעצמו עדיין לא מורה זאת, כי ניתן ללמוד בו שבא רק להורות מתי לשלם ולא שחייב לשמור וא"כ יתכן שהר"י מיגש לא למד זאת כגר"ח כתביעה לאדם.

אולם, הרימ"ג הביא גם את הפסוק שנאמר בבור "ולא יכסנו" ושם בבור ניתן להוכיח מגמרא מפורשת שאין הפסוק בא לציין רק מתי חייב בתשלומים אף שלא היה חייב לכסות, אלא מציין חובת כיסוי ושמירה. הגמרא נמצאת בזבחים דף סו ע"א "א"ל רב אחא בריה דרבא לרב אשי אלא מעתה גבי בור דכתיב ולא יכסנו ה"נ דאין צריך לכסות? הכי השתא התם כיון דכתיב "בעל הבור ישלם" עלויה הוא דרמי לכסוי". א"כ ניתן לומר

שלימוד הגמרא בזבחים את "ולא יכסנו" שבבור לימד אותו על משמעות "ולא ישמרנו", אף ללא הראיה מכופר שהביא הגר"ח.

והנה בפירוש הר"ח לדף טו ע"א כתב: "ולא הזהירה התורה לשמור אלא המועד שנאמר בו ולא ישמרנו בעליו", הר"ח כותב מפורש "הזהירה התורה לשמור" והביא ראיה רק את "ולא ישמרנו" ולא הזכיר כלל את עניין הכופר שהביא הגר"ח, ואף לא הביא את "ולא יכסנו" שבבור כפי שהביא הר"י מיגש, וצ"ע באמת כיצד למד כך לפרש את "ולא ישמרנו" ללא הראיה מכופר.

אולי ניתן לבאר בכוונת הר"ח שהפסוק "ולא ישמרנו" שנכתב בסמוך לחובת התשלומים בא למד **שסיבת החיוב** בתשלומי הנזק היא אי-השמירה (עין בזה באורך בשיעור הבא) ומכאן אנו למדים **באופן עקיף** שהיה עליו חיוב לשמור.

אם נלמד כך נבין ביתר פשטות מניין שזה כך בכל האבות ולא רק בשור או בבור שכתב "ולא יכסנו", ונאמר שמשור נלמד לכל יתר האבות שהרי גם בהם ישנה חובת תשלום וע"כ היא מאותה סיבה שבשור, משא"כ אם הפסוק עצמו היה מלמד על חובת שמירה הרי שניתן היה לשאול מניין שכך גם בשאר אבות.

יב. כיצד חיוב שמירה הוא חלק מהצד השווה

הבעיה בכך שחיוב שמירה התחדש בפרשת נזיקין

אולם אף שלפי דרך הגר"ח התבאר מה המקור לחיוב שמירה שמצאנו במשנה, אולם הבעיה שנתרה היא שהיסוד של הגר"ח ניתן להיאמר רק **אחרי שאנו יודעים** בתורה את פרשת אבות נזיקין, שהרי רק שם גילינו שיש חובת שמירה בכל אחד מהם, ונמצא שכל עוד לא התחדש במזיק מסוים פרשת נזיקין המלמדת גם על חיוב שמירה, הרי שאיננו יודעים שהבעלים חייבים לשמור ושמירתו עליך, וא"כ קשה כיצד אומרת המשנה שגם מזיקים כאלה שלא נכללים בארבעה אבות שהמשנה מונה, הצד השווה מחייב אותן, ולכן כל דבר שדרכו להזיק ושמירתו עליך מחייב, מהיכן יודעים אנו ש"שמירתן עליך" וחייב שמירה בלא שנאמרה לגביו פרשת נזיקין?

יג. "שמירתן עליך" אינו חיוב שמירה

לשון המשנה לכאורה משונה

קודם שניגש לענות על קושי זה, נשים לב ללשון המשנה שמבטאת את חיוב השמירה במילים: "ושמירתן עליך", זוהי לשון קצת מוזרה לומר חיוב שמירה, היה לתנא לכאורה לומר "ואתה חייב בשמירתן" ומה פשר לשון זו שנקט בה?

צ"ל וכך מורה הלשון, שאף אם "ושמירתן עליך" הוא חלק מהצד השווה, כפי שהוכחנו בתחילת השיעור, ובשל כך הוא קודם לפרשת נזקי ממון, מ"מ אין כוונתו לומר שחייב בשמירה וזאת לא רק בשל הלשון המוזרה אלא אף נראה שיש ראייה לכך:

דיוק מדברי 'תוספות רבנו פרץ' שאין במשנה חיוב שמירה

דהנה עיין ב'תוספות רבנו פרץ' בדף נו ע"ב ד"ה "פשיטא" ששאל כשאלת תוספות שם, מהיכן פשיטא לגמרא שגזלן חייב בנזקי הבהמה שגזל ותיקן: "וי"ל דמסברא הוא דקיי"ל לתלמודא הכי, דפשיטא שכמו שעל הבעלים לשמור בהמתו שלא תזיק לפי שאין שמירתה מוטלת אלא עליהן כמו"כ וכו".

והנה לכאורה דבריו משוללי הבנה, מהו פירוש דבריו שהבעלים חייבים לשמור לפי שהם חייבים לשמור? כיצד הדין המחפש סיבה נעשה לסיבה עצמה? הרי רבנו פרץ בא לבאר מדוע הבעלים חייבים בשמירה כדי להוכיח שאותה סיבה קיימת גם בגזלן, ומנמק זאת ב"לפי שאין שמירתה מוטלת אלא עליהן" שזה בעצם דין "ושמירתן עליך" שבמשנה וא"כ לכאורה לא ביאר כלום!

אלא רואים לכאורה ברבנו פרץ שלמד שהמילים "שמירתן עליך" שבמשנה אינן אומרות חיוב שמירה, אלא סיבה לחייב שמירה, הוא אדם שביכולתו ואפשרותו לשמור ולכן אותה סיבה תחייב אף את הגזלן לשמור.

למעשה בזה כבר פתרנו את הבעיה, בכך שבאמת 'הצד השווה' איננו כולל חיוב שמירה שהרי אין חיוב שמירה לפני שיש פרשת נזיקין, אלא כולל סיבת חיוב שמירה שהיא עניין מציאותי כמו 'דרכן להזיק' שהוא קיים אף ללא הפרשה ושבגללו יכולה לבוא הפרשה ולחדש חיוב שמירה.

מהו אותו הדבר? האפשרות לשמור. כותב ר"פ שהחיוב בשמירה הוא כי ניתן להטיל עליו חיוב לשמור שהרי יכול לשמור, וזה כתוב "בשמירתן עליך" ששמירתן יכולה להיות

מוטלת עליך. לפי זה, לשון המשנה "ושמירתן עליך" שהיה קשה אם בא להורות חיוב שמירה, מתבאר היטב, דלא עסקינן כאן בחיוב שמירה אלא באחריותו על הבהמה ויכולתו לשמרה וזה הלשון "שמירתן עליך".

אף דברי הגר"א מורים כך

למעשה, יסוד זה נראה בדברי הגר"א בשו"ע בחו"מ סימן שצט או"ק ב שנביא בשיעור הבא שלמד את "ושמירתן עליך" במובן שהבהמה ברשותו לשמירה (ושלכן היא בגדר ממונך שאתה חייב עליו - עיין בזה בשיעור הבא) אך לא כתוב כאן חיוב שמירה.

דיוק בדברי ה'נמוקי-יוסף' כך

כך אף ניתן לראות בנמו"י כאן שבד"ה "שמירתן עליך" כתב: "שנתחייבת בשמירתן מחמת שהם ממונך או שנמסרו לך לשמרן או שעשית בהם מעשה שחייבך בשמירתן". ביאר הנמו"י שיש בעצם סיבה מסברא לחייב בשמירה באותם מקרים, כי הוא אחראי על הממון, אלא שללא הפרשה לא היה מתחייב לשמור בגלל סיבות אלו.

א"כ נמצא שאף ללא הפרשה יש סיבה לשמור אך לא חיוב לשמור ומה שכתבה המשנה 'צד השווה' פירושו שבכולם יש סיבה לשמור, דרואים בנמו"י שאין זה סתם חיוב שמירה אלא יש מאחוריו סברא וטעם והם קיימים גם ללא הפרשה.

לפי"ז "המילים" "שנתחייבת בשמירתן" שבנמו"י אינן תרגום המילים "ושמירתן עליך", אלא התוצאה של זה אחרי שנכתבה פרשת נזיקין, ואילו "ממונך או שנמסרו לך וכו'" זהו המובן של "שמירתן עליך".

